

Primordijalni odnos: religija i politika

Amra Aucar Bilajac, Merima Jašarević, Jasmin Peco

SAŽETAK: Rad je preglednog karaktera i sastoji se iz tri tematske cjeline koje predstavljaju suštinu uloge religije danas; religija je posmatrana preko neraskidivog odnosa, praiskonske veze religije i politike. Zavisno od toga o kojem se historijskom kontekstu govori, nailazi se na različit odnos religije i politike. Činjenica je da je religija danas jasno vidljiva i u kontekstu politike, a to postaje jedno od glavnih žarišta interesovanja naučnika, posebno u sociologiji. Pitanja kolektivnih identiteta, multikulturalnosti i religijskog nacionalizma postaju možda i tri ključna pitanja u analizi ovog rada. Mjesto i uloga religije danas u vrijeme globalnih prilika, te utjecaj politike na konačni format društvenog života samo su neka od postavljenih pitanja.

Ključne riječi: *religija, monoteističke religije, politika, multikulturalizam, religijski nacionalizam, globalizacija*

Primordial Relationship: Religion and Politics

ABSTRACT: Formally this paper is a theoretical review and content of this article has three subjects: what is the base point of any religion; what kind of relations has religion with politics and historical contest of religion and politics. The main fact in this article is that today we can find and see religion as mainly part of global politics, and that many scientist and sociologist are having strong point of their research about relations religion and politics. Especially questions such as collective identities, multiculturalism and religion nationalism are key point of many sociologist today and this article too. What is global place for religion and how politics create everyday life, are just some of the questions of this paper.

Keywords: *religion, monoteism, multiculturalism, religion nationalism, globalism*

UVOD

Ovaj rad se bavi odnosom religije i politike koji se ogleda kao **primordijalan** (iskonski, prapočetan) jer u svojoj osnovi, osnovi čovjekovog bića: **a.** u njegovom bitku satkana je vjerska sadržina (teizam, kao prihvatanje Boga, opća činjenica, i činjenica da su od prapočetaka ljudi bili religiozni (Platon, Aristotel); **b.** čovjek je od prapočetaka bio socijalan (društven), tj. „zoon politikon“ („politička/društvena životinja“, Aristotel). Baviti se ulogom religije danas znači baviti se odnosom religije i politike; bilo bi isto kao da kažemo da se bavimo suštinom sociologije i/ili današnjice.

Odnos religije i politike imao je svoje društvene faze tokom historije, počev od teokratije, tj. potpunog spreza religijskog u političko (antička Grčka) do naučnog doba (19. st.) kada se desila jaka secesija države od religije (Francuska građanska revolucija 1879. god), drugim riječima odvojenost politike od religije ili sociološkim tonom „sekularnog doba“/ globalnog doba kao dijela moderne u razvoju društva.

Rad je preglednog karaktera te daje nekoliko mogućnosti razumijevanja kompleksnog odnosa. Zloupotreba religije, tj. njena *politicizacija* je u samom epicentru rada kao jedna od tegobnih posljedica masovnog „umrežavanja“ društva i prelaska u milenijum eru, kako je neki nazivaju (Castells, naprimjer). Religijsko kao političko i političko kao religijsko postaje *mainstream* rukovođenja svijetom.

Iako još uvijek imamo religijski neutralnih organizacija i zajednica (hinduizam kao religija i/ili Jehovini svedoci kao zajednica, tj. sljedba) činjenica je da političko ali i društveno danas u svojoj suštini nosi religijski diskurs.

Bezbroj je primjera, „najsimpatičniji“ je simbol neoliberalizma – američke kulture novčanica od jednog dolara, koja u svom osnovnom postulatu ima narativ „In God we trust“/“U Boga vjerujemo“, do bosankohercegovačke društvene stvarnosti koja u etnopolitikama nosi religijski nacionalizam začet još prije tragičnog rata 1992-95. godine.

Nacionalni identiteti bazirani na korijenima religijskog iskustva, historijski gledano, do jučer su bili sadržinski elementi multikulturalizma (ne samo kod nas, nego i u Evropi) da bi već danas bili oni koji isključuju jedni druge i dovode do opće apatije i netrepeljivosti, barem kada su „visoke“ politike u pitanju.

O odgovornosti religijskih vođa za haotično stanje u svijetu i obratno političkih za opće društvene tragedije, nisu često, barem u javnom mnijenju, dovodene u pitanje, a ponajmanje deficitarnost etičkih kodeksa koji, čini se, u kolektivnim miljeima kao da nedostaje. Smrt multikulturalizma i kao ideje te jačanje vrlo problematičnih društvenih struja (samo jedan primjer: ekstremne desnice i neofašizam u Evropi) otvara vrlo ozbiljna pitanja:

Da li u vrlo nasilnom, otuđujućem i egzibicionističkom svijetu (religijski suicidi, terorizam, sajber kultura i mediji) možemo govoriti o skladnom

odnosu religije i politike koji u prvome šire mir i toleranciju, a u drugome kooperaciju i jedinstvo?

Definiranje religije

Monoteističke religije svojim utjecajem na multikulturalne zajednice ostvaruju u društvu racionalno, moralno i subjektivno shvatanje jednih prema drugima. Djelovanje religije na zajednicu je vrlo važno kako bi se uspostavio mir, poštovanje i jednakost između individua. Sociolozi religiju izučavaju kao grupni fenomen, jer je religija zajednica odnosno grupa.

Neki autori poput Cvitkovića (2007) smatraju da je to vjera u nešto Nadnaravno, drugi da je posebno učenje, dok teći smatraju da je to poseban ritual spajanja sa Svevišnjim. Iako svaki autor ima drugačije tumačenje religije, svi se slažu kada kažemo da je religija jedan od najstarijih, najznačajnijih oblika ljudske svijesti. „Svi historijski tragovi o postojanju čovjeka na ovoj planeti govore da je on od pamtivijeka u nešto vjerovao, da se nečemu priklanjao, izražavao mu zahvalnost, pokornost, prinosio žrtvu i sl. (Cvitković, 2001).

Religija i politika su prepletene sa svojim utjecajem na društvo. S jedne strane religija bi trebalo da smiruje društvene tenzije (ako one i postoje po nekim pitanjima), povećava toleranciju i empatiju u društvu, dok se s druge strane čini da politika pogoršava opće stanje stvari i pravi jedan suprotan učinak. U tom smislu su politika i religija stalno povezane i imaju zajedničku djelatnost prema zajednici. Fenomen religizacije politike, politizacije religije se odvija na očigled, na štetu religije (Cvitković, 2001.) Ključno pitanje koje se ovdje nameće glasi: *da li je moguća religija bez politike ako kroz historiju imamo primjere uske povezanosti ove dvije „djelatnosti“*.

U Isusovo vrijeme je postojala politička stranka *Saudiceji*, koja je bila politički angažovana na religijskim osnovama, koja je samu vjeru¹ dovela u opasnost preobrazbe u političku ideologiju. Jasno je da konfesije danas okupljaju različite pripadnike političkih opredjeljenja pa tako imamo osobe lijevih orijentacija (liberali) do desnih (tradicionalista) kao pripadnika iste konfesije. Interesantna je činjenica da u različitim kulturama imamo i različit pristup ovom pitanju, naprimjer u Azarbejdžanu je zakonom zabranjeno da religijske zajednice učestvuju u aktivnostima političkih stranaka, dok pak u Norverškoj zakon dozvoljava onivanje političkih stranaka na religijskoj osnovi (Cvitković, 2001).

Smisao religije i politike bi trebalo da bude u tome da zajedničkom snagom brinu o svijetu. To je jedno od rješenja iz kojeg će nastati još hiljadu problema. Problemi se rađaju zbog razilaženja politike i religije, a društvo prije svega ne odobrava ovaj savez. Religija se

tako u većini slučajeva koncipirala na individualnu i privatnu sferu, a politika na javnu i grupnu. Po ovoj osnovi religija i politika se sukobljavaju.

Svaka religija predstavlja sistem teorijskog objašnjenja. Kroz historiju i razvoj društvene svijesti religija je dugo bila jedini, a to znači i neprikosnoveni oblik u kome su se ispoljavale sve znanstvene spoznaje, moralna pravila, filozofska promišljanja, ideološki stavovi i pogledi, te religijske predodžbe o prirodi, društvu i čovjeku. Vremenom su se iz nje diferencirale: politika, znanost, filozofija, moral, ideologija i drugi oblici svijesti. Ta diferencija bila je ne samo potrebna, već i nužna. Razvojem društva i usložnjavanjem društvenih odnosa pogotovo je postala nemoćna iznalaziti rješenja za usmjeravanje i razrješavanje političkih procesa i odnosa.

Dok je društvo bilo primitivno, prosto i nerazvijeno, to je bilo moguće. Međutim, savremeno razvijeno društvo i dostignuta razina razvoja svijesti neminovno su uvjetovali nastanak, osamostaljivanje i razvoj drugih oblika individualnog, grupnog i kolektivnog razmišljanja, spoznavanja i usmjeravanja društvenog života. Novonastali oblici svijesti su se vremenom potpuno odvojili i osamostalili. Ipak, religija se nije odrekla ambicija i pretenzija da i dalje daje izvjesna teorijska objašnjenja. Svaka je religija jedan cjeloviti sistem vjerovanja. U religijske postavke se može samo vjerovati, ili ne vjerovati (Žepić, 1993). Zato i vjera sve ljude dijeli na vjernike i nevjernike, a tek onda po drugim kriterijama podjela. Svaka je religija jedan cjeloviti kompleks osjećajnih predodžbi. To je prvenstveno osjećanje ovisnosti od djelovanja nadiskustvenih božanskih sila i zakona na koje ne može utjecati na drugi način osim molitve. Strahovanje od njihovog eventualnog nepredviđenog djelovanja, zbog počinjenih grijeha, često je imalo za posljedicu nagađanje i predviđanje o smaku svijeta i mogućoj prirodnoj katakalizmi.

RELIGIJSKO VJEROVANJE

Budući da svaka religija uči kako je svaki čovjek griješan, što sa stajališta religijskih nadzora o životu nije ni teško dokazati, to je logična posljedica grešnosti kazna za počinjene grijehe i strah od posljedica. Zato svaka religija utječe na društveno ponašanje vjernika. Osjećanje pobožnosti izraz je nesebičnog pripadanja vjeri i Bogu, koga je moguće umilostiviti molitvom i smjernim ponašanjem, u skladu s religijskim predodžbama o životu. U savremenom društvu religija i vjerske institucije u pravilu su odvojene od države i primarno se bave brigom o duhovnom životu vjernika, te pružanjem humanitarne pomoći svim ljudima kojima je to potrebno.

Kada govorimo o čovjekovom vjerovanju, onda moramo i spomenuti prehistorijski nastanak i razvoj ljudskog društva. Religija kao društvena pojava vezuje se za čovjeka i njegov život u zajednici od samog njegovog nastanka i razvoja kao društvenog bića (Freud, 2000.) Čovjek kao društveno biće mogao je prihvatiti religiju i vjerovanje samo u zajednici s drugim ljudima. Način života ljudi uslovljava potrebu za zajedništvom te odnos s ljudima koji su pripadnici

¹ U sociološkom kontekstu, vjera i religija nisu istoznačni pojmovi. Naime, religija predstavlja organizirani skup vjerovanja u Natprirodne sile koja se zasniva na određenom ponašanju (ritualima, obredima), koja ima jasno određene definicije (moralni zakoni satkani u knjige tj. pisane autoritete), koja se deklarira preko simbola i određenih ličnosti (religijske vođe) i sl. Dok vjera i vjerovanje više spada u oblast teologije i/ili filozofije/psihologije. Smatra se da je vjerovanje nemjerljivo, dok religioznost kao jedna od determinanti religije u sociološkim istraživanjima predstavlja okosnicu analize religija. (Cvitković, 2005.)

druge religijske zajednice.² Religija i razne religijske forme predstavljaju plod društvene zajednice, što povezujemo s razvojem društva, psihologijom čovjeka i karakterom socijalnih institucija. „Natprirodna dimenzija religije ogleda se u prihvatanju nečeg izvanjskog i nedostižnog, kao stvarnog. Za čovjekovo vjerovanje nije dovoljno da natprirodno egzistira, već da ga i sam shvati kao realnost i da ono ima utjecaja na njegovo socijalno ponašanje. One vrijednosti koje ga povezuju sa natprirodnim ili svetim jesu religijske vrijednosti. Poredak na zemlji je nižeg reda u religijskoj svijesti i sve je potčinjeno religijskom božanstvu. Otuda za čovjeka vjerski autoritet ima mističnost i natprirodnu zadaću, suprotnu onoj koju nameće svakodnevni život. Religija svoje predodžbe traži izvan postojećeg, i to je njena osnovna karakteristika.“ (Fočo, 2000:281)

Svaka religija predstavlja sistem teorijskog objašnjenja. U historiji i razvoju društvene svijesti religija je dugo bila jedini, a to znači i neprikosnoveni oblik u kome su se ispoljavale sve znanstvene spoznaje, moralna pravila, filozofska promišljanja, ideološki stavovi i pogledi, te religijske predodžbe o prirodi, društvu i čovjeku. U procesu diferencijacije, vremenom su se iz nje izdvojile: politika, znanost, filozofija, moral, ideologija i drugi oblici svijesti. Ta diferencija bila je ne samo potrebna, već i nužna.

Razvojem društva i usložnjavanjem društvenih odnosa pogotovo je postala nemoćna iznalaziti rješenja za usmjeravanje i razrješavanje političkih procesa i odnosa. „U tradicionalnim društvima religija obično igra centralnu ulogu u društvenom životu. Religijski simboli i obredi su često uklopljeni u materijalnu i umjetničku strukturu društva, u muziku, slikarstvo ili duborez, igru, bajke i literaturu. U malim kulturama nema profesionalnog savršenstva, ali zato uvijek postoje pojedinci koji se specijalizuju za magijsku, a često i religijsku praksu“ (Gidens, E. 1996:273). Dok je stepen razvoja nauke i tehnologije bio na nižoj razini, ljudi nisu imali pristup određenim informacijama tako da nisu imali relevantno mišljenje o određenim pojmovima.

Međutim, savremeno društvo i razina razvoja svijesti neminovno su uvjetovali nastanak, osamostalivanje i razvoj drugih oblika individualnog, grupnog i kolektivnog razmišljanja, spoznavanja i usmjeravanja društvenog života. Novonastali oblici svijesti su se vremenom potpuno odvojili i osamostalili. Ipak, religija se nije odrekla ambicija i pretenzija da i dalje daje izvjesna objašnjenja. Svaka je religija jedan cjeloviti sistem vjerovanja. U religijske postavke se može samo vjerovati, ili ne vjerovati. Ipak, kada stavimo religiju/e u kontekst politike, tada govorimo o dva ključna procesa: primarni proces borbe za nezavisnost naroda od „njenih sila“ (utjecaja religije) i sekundarno borbe za promjenu političkog sistema (u historiji, primjer Mojsija i odlaska iz Egipta - borba za promjenom položaja i promjenom sistema vrijednosti).

Svaka religija utječe na društveno ponašanje vjernika. Osjećanje pobožnosti izraz je nesebičnog pripadanja vjeri i Bogu, koga je moguće umilostiviti

² Emil Dirkem, utemeljivač sociologije religije, autor knjige *Elementarni oblici religijskog života* (Gidens, 1996.); tvrdio je da je ideja religije neodvojiva od ideje religijske zajednice; za Dirkema religija je proizvod društva i ona utječe na društvo kroz prizmu njegovog oblikovanja i razvoja.

molitvom i smjernim ponašanjem, u skladu s religijskim predodžbama o životu.

U savremenom društvu religija i vjerske institucije u pravilu su odvojene od države i primarno se bave brigom o duhovnom životu vjernika, te pružanjem humanitarne pomoći svim ljudima kojima je to potrebno. „U suštini, svaka religija pomaže čovjeku da bude bolji, moralno usavršeniji. Osim propisa o odnosu prema Bogu, ovaj kodeks posebno propisuje odnose među ljudima. Ne čini drugome ono što ne bi želio da drugi učini tebi - tu moralnu maksimu, direktno ili implicitno, susrećemo u svakoj religiji“ (Latić, 1999: 13).

ODNOS RELIGIJE I POLITIKE

U politici religija se formirala na dva načina: u borbi za nezavisnost naroda od kolonijalnih sila ili u borbi za promjenu političkog sistema. Prvo se religija javlja kao otpor stranom..., a u drugom modelu religija je potpora za promjene političkog sistema. Krajem 20. i početkom 21. stoljeća, religija i religijske zajednice se na poseban način javljaju na svjetskoj političkoj sceni. Sljedbenici monoteističkih religija postojeću vlast smatraju neprihvatljivom iz više, ustvari nereligijskih, razloga: korumpiranost, pad morala, sekularizam, zanemarivanje vjerskog.

Religijske zajednice su težile da vlast bude u rukama vjernika i da se vjerska struktura može nadgledati, te su po tom pitanju isključive militarne, netolerantne prema drugima, prvenstveno prema onima koji ne vjeruju. Većina religijskih zajednica mogu poticati na pobunu postojećeg stanja u društvu. Određenim političkim tendencijama često su se poklanjale određene religijske zajednice.

Neke religijske zajednice bile su politički neutralne³, često su se izjašnjavale zastarjelom politikom što ih je činilo neosjetljivim za patnje građanin. Postoji mogućnost vođenja politike na religijski način,

³ Kao naprimjer, tibetanski budizam ili hinduizam: na drugom primjeru, ahimsa – postulat nenasilja u jednoj i drugoj doveo je da su dolaskom/invazijom Arijsaca na tlo Indije, sa sobom urušili jednu veliku kulturu (trag se briše preko harappe kulture i najstarijeg grada na svijetu Mohendžo dar); Prvi primjer tiče se tragedije, nakon što je Narodna Republika Kina okupirala Tibet 1950-ih godina, tibetanske izbjeglice i dijaspora su proširile utjecaj tibetanskog budizma i u mnoge zapadne zemlje. Od 1959. godine Dalaj Lama živi u prognanstvu. Do danas promocija mira i tolerancije ostaje samo u domenu religijskog a ne političkog, iako je Lama često gost raznih političkih summita po svijetu. Političku neutralnost zadržavaju do danas naprimjer pitanje muslimana u Indiji, „Muslimansko društvo u Indiji smatra se veoma zatvorenim, neki intelektualci smatraju ovo preprekom za mnoge muslimane i podstiču ih na to da se više otvore, naravno treba da se trude da sačuvaju svoj identitet, ali upozoravaju na mnoge društvene probleme koji se samo pogoršavaju ako muslimani i sami doprinose sopstvenoj izolaciji od ostatka društva. Način vođenja nekih islamskih organizacija u Indiji predstavlja također probleme za obične muslimane. Neke velike i jake organizacije vode se bez mnogo transparentnosti, omladini i ženama daje se veoma malo ili nikako prostora za aktivnosti i organizovanje. Određene porodice upravljaju organizacijama, što stvara sliku kod mnogih običnih muslimana da te organizacije služe samo za neki viši sloj društva, a ne za društvo u globalu“ (*Kaleem (2011)*) (<http://el-asr.com/tekstovi/muslimani-u-indiji/>); POSJEĆENO 14.juni 2017.)

pridržavajući se pravila koje religija nalaže. Na taj način daje se veća mogućnost građanima da dođu do informacija o političkim problemima i zbivanjima koja ih okružuju. U većini slučajeva politički interes zauzima prvo mjesto, dok se u drugi plan postavlja religija kao društvena institucija i stalni pratilac društva. Religija i religijska zajednica bile su potrebne ne samo zbog vjere nego i zbog promoviranja politike putem religijskih zajednica, a to s ciljem postizanja što više sljedbenika.

„Funkcije religije u društvu i političkom životu pomno je uvijek praćena od strane države i predmet je njenoga interesiranja. Uticaj religije na poslušnost podanika u svim društvima bio je velik, nerijetko su religije podupirale njihovu pobunu ili im davale podršku, ili se suprotstavljale pojedinim strankama ili politikama koje nisu imale uporišta u ljudskoj i svjetovnoj moralnosti i koje su bile usmjerene protiv čovjekove osobnosti. Zato društvene strukture, nerijetko i njihova moć, ovise od uticaja pojedinih religijskih institucija.“ (Fočo, 2000:281).

Oni koji polaze od stanovišta da religijska uvjerenja trebaju da bitno utječu na politiku i politički život suprotstavljaju se stanovištu da su to zasebna područja ljudske djelatnosti te da su značajno odvojeni, te da religiju treba posmatrati kao svjetiljku koja će rasvijetliti put politike.

Dakle, religija i religijske zajednice bi trebalo da idu ispred politike, a ne paralelno ili u zastoju s dešavanjima. Iako političke i religijske zajednice imaju zasebne institucije i ustanove, one imaju svoj odnos jedne spram drugih. Taj odnos ovisi uglavnom o njihovom socijalno-političkom učenju, razvijenosti etičkih normi, odnosu prema svijetu itd. Postoje ključne razlike između političkih i religijskih zajednica, gdje možemo spomenuti poticanje i učešće religijskog vodstva protiv poslušnosti određenih zajednica. To zavisi također i o doktriniranim stavovima religije prema svijetu gdje možemo uzeti kao primjer odnos prema političkoj vlasti, gdje je buddhizam ravnodušan, kršćanstvo se podređuje, dok neke zajednice zauzimaju neprijateljski stav. (Timas, 1994)

Od političkih odnosa tokom historije u datoj sredini zavisi kakav je stav i ponašanje prema političkoj djelatnosti religijskih zajednica. U sredinama u kojima je politika u krizi religija ima regulacioni status. Kroz historiju religija je često bila zavjesa iza koje su se vodila određena događanja koja nemaju vezu s religijom. U društvu se javljaju problemi kada se polemika oko primjenjivanja religijskih naredbi. Mnogi politiku miješaju s religijom te na taj način dovode u pitanje kako političku tako i religijsku vrijednost. Jedan od uzoraka problema je zbog politizirane (koja vodi u konfesionalni homogenizam) i ideologizirane (koja vodi u fanatizam, a preko njega u terorizam) religije.

Većina sociologa koristi izraz *politizacija religije*. Izrazita politizacija religijskih zajednica može lako apsorbirati samu religiju, na način kada veću pažnju posvećuje političkim zajednicama, te na taj način religiju stavljaju na drugi stepen vrijednosti. Tako možemo kazati da religijska zajednica postaje i politička zajednica kako bi bila bolje vrednovana. U zajednicama u kojima se primjenjuje ova vrsta modela, veoma je važno kako se religija, na čijoj se osnovi gradi politika, odnosi prema drugim religijskim

zajednicama i religijama, i to ne samo zbog međureligijskih odnosa već i zbog političke stabilnosti samoga društva.

Odnosi između pripadnika različite religije na solidaran i tolerantan način doprinijet će stabilnosti političkim zajednicama. Znači, postoji mogućnost odnosa religije i njene institucije u službi politike, ali i obrnuto, tj. odnosi kod kojih je politika u službi religije i religijskih zajednica.

Pojedini autori (Katalinski, Kalauzović, 2011) smatraju da savremeno društvo mora otkloniti religiju od politike i političkih zajednica. Rasprave koje se vode o pitanjima religije i vezano za religijske zajednice ne pripadaju domenu politike i političkih zajednica. Ono što je veoma bitno razjasniti je da vjernike njihovo religijsko opredjeljenje ne upućuje niti im zabranjuje pripadnost nekoj od političkih stranaka i zajednica. Veoma je teško govoriti o odvajanju religijskih i političkih zajednica jer su one usko povezane, ma koliko bile autonomne i nezavisne. Religijske zajednice mogu imati veliki utjecaj na politiku gdje se susrećemo s raznim primjerima. „Moguće je da religijska zajednica potiče apstinenciju od političkog angažmana. To je naročito karakteristično za religijsku grupu koja je u dijaspori i koja se često sama isključuje iz politike (posebno u situaciji kada se konfesionalno razlikovanje podudara s razlikama u nacionalnosti). Naravno, moguća je i drugačija situacija. Ponekad se društveni i politički odnosi mogu razvijati tako da religijska zajednica naprimjer u manjinskim grupama postane jedino utočište za politički angažman. Tako su, naprimjer, američkim Afroamerikancima dugo vremena crkve bile mjesta gdje su se mogli politički iskazivati. Dovelovelo je to do angažiranja crnačke Crkve u borbi za građanska prava i ukidanja rasnih razlika. Političari su koristili crkve za svoje istupe, a svećenici su lobirali na pojedine kandidate. Svećenstvo je ponekad radilo za političke kandidate na mjesnoj razini.“ (Cvitković, 2001:251).

U Bosni i Hercegovini, ali i šire možemo zapaziti da postoji značajna veza između religijske pripadnosti i političke organizacije za vrijeme izbora. Što se tiče političkog stava, Židovi su po tom pitanju liberalni, dok su protestanti konzervativni, a rimokatolici su između. Bez obzira na to da li bi religijske zajednice trebalo da budu jedan od elemenata koji utječe na politiku. Religijsko opredjeljenje može, ali i ne mora utjecati na političku pripadnost i orijentaciju. Na području Bosne i Hercegovine su vjernici bili više za političke stranke za razliku od ostalih, zato što su ovdje konfesije bile usko vezane. „Religijska zajednica može apelirati na vjernike da apstiniraju od politike, da se ne uključuju u društveni i politički život. U tom slučaju javlja se apolitičnost vjernika i politička neutralnost religijskih zajednica.

Ako religija i religijska zajednica odbacuju politički sistem, bez obzira kakav on bio, to može voditi povlačenju njenih sljedbenika iz političkog života. Tako se religija javlja kao tehnika izbjegavanja zahtjeva koje postavlja politika. Jehovini svjedoci, naprimjer, od svojih sljedbenika traže distanciranje od bilo kakvih političkih djelatnosti. Znači li to da je politička religijska zajednica najviše politična jer zabranjuje politički angažman svojim sljedbenicima. Tako se ona može pretvoriti u institucionalnu formu otpora oficijelnoj

politici koja se vodi u društvu. I sam poziv ka dekonfessionalizaciji politike može predstaviti političko pitanje jer utiče na pasivizaciju vjernika u političkom životu. Religija može suzbijati politički angažman ako daje prednost religijskom u odnosu na svjetovno, onozemaljsko nad ovozemaljskim" (Cvitković, 2001.:256).

Historičari kažu da je historija učiteljica života. A u historiji je uvijek bilo grešaka, što upravo pokazuje da su se one pravile ukoliko je došlo do povezanosti politike i religije. Politička zajednica može koristiti religiju kao jedan od instrumenata svoje politike za ostvarivanje svojih ciljeva. Religijska zajednica može okupljati pripadnike različitih političkih stranaka, ali nije poželjno njeno podržavanje pojedinačnih političkih grupacija. Da ne bi bio slučaj da konfesionalna politička stranka politički nastupa pozivajući se na određenu religiju, nemajući u vidu da svaka religijska zajednica može imati različita politička mišljenja i opredjeljenja.

Monoteističke religije i identitet

S obzirom da se religija i vjerske zajednice očituju u cjelokupnoj životnoj praksi i da se religija nametnula kao glavni kreator javnog života, nije ni čudo što u jednu od karakteristika religijske situacije na pozornici savremenog svijeta spada jačanje uloge religije i religijskih zajednica kao centra za identifikaciju i identitet kako svakog pojedinca tako i grupe. U mnogim zajednicama u narodu dolazi do poistovjećivanja religije i identiteta.

Ulogu u vidu kolektivnog identiteta koji je razvijan kroz historiju, a koji se iskazuje najviše religijskim simbolima i obredima. Historijski gledano religijski identitet ima najjači efekat, dejstvo i svoju reperkusiju u načinu ispoljavanja u toku društvenih kriza, a često u mnogim zemljama kompenzira gubitak i zapostavljenost drugih identiteta. Posebno jako dejstvo i iskazivanje religijskog identiteta prisutno je u migracijskoj sredini i dijaspori gdje je moguća veća privrženost „svojoj“ religiji i „svojoj“ religijskoj zajednici kako bi se sačuvali vlastiti identiteti pred strahom od asimilacije i gubljenja istih. Dakle, migracije jačaju religijski identitet. „Muslimane nije lako integrirati, niti su oni podjednako voljni integrirati se kao prijašnje useljeničke grupe. Iako su danas Židovi i kršćani bili prihvaćeni kao Narodi knjige, islam je, historijski gledano, uvijek bio dominirajuća religija. U Evropi se muslimani moraju naučiti živjeti kao manjina i prihvatiti osnovne temelje modernih evropskih društava, što će reći pluralizam i sekularni društveni sistem prožet tolerancijom prema ljudima drugih pogleda. Islamski identitet sadrži također običaje koji se razlikuju od onih koje se smatraju općeprihvaćenim u društvima u kojima trenutno žive. Biće postavljeni zahtjevi za posebna prava i na poseban status, povrhu onih prava koji pripadaju domaćem stanovništvu. Tim zahtjevima bit će u mnogim slučajevima teško, pa čak i nemoguće udovoljiti, što bi moglo biti popraćeno napetostima.“ (Karlsson, 2005:367-368).

Povezanost religije i kulture uveliko govori o načinu upoznavanja kako svojih tako i elemenata drugih kultura. Svaka od religija i kultura na svoj način htjele su okarakterisati pripadnike svog naroda, teritorija, načina života, načina izražavanja i sl. „Zagovaranjem javnog priznanja kulturnih razlika/identiteta u javnom polju, koegzistencije, uzajamne tolerancije i jednakosti

različitih kulturnih grupa unutar jednog društva i zaštite, i održavanja kulturne raznolikosti povezano je sa stanovništvom koja ističu važnost pripadništva pojedinaca kulturnoj zajednici koje u velikoj mjeri određuje njegov identitet, usljed čega izraz nečije pripadnosti nekoj kulturi mora biti javno respektovan. S obzirom da se predstavljaju kao nužan i neizbježan kontekst ljudskog života, sve kulture se tretiraju kao jednako vrijedne i naglašava se nesmjernost vrijednosti među kulturama (...). Multikulturalna kritika naglašava da liberalno-demokratska država sistematično podupire kulturni identitet jedne određene nacije koja je određujuća za državu i ukazuje na neodrživost oštrog razdvajanja javne sfere: građanska i politička prava, slobode i obaveze pojedinca; od privatne sfere: moralni izbor, religiozna vjerovanja, polna pripadnost, običaji, ponašanje, ukusi" (Kymlicka 2003:43).

Odnos između religijskih zajednica i politike posebno ima veliku ulogu kada kultura i religija postaju obilježja identiteta. U bivšim kolonijalnim državama religija je korištena kao borba za nacionalno jedinstvo i nezavisnost. Problemi nastaju kada se stekne oslobođenje po pitanju religije i religijske zajednice koju odabiremo.

Karakteristično za zemlje Trećeg svijeta jeste upletenost religijskih zajednica u politiku, iz čega kao rezultat nastaje odbrana kulture koja se proširila pod utjecajem te religijske zajednice, ili osnaživanje i jačanje identiteta neke od etničkih grupa. Svakako dio građana koji ne uspijeva u cilju političkog djelovanja može rješenje pronaći u religijskim zajednicama koje će mu pomoći prilikom zadovoljavanja njegovih političkih ciljeva.

Jedan od bitnih faktora bosanskohercegovačkog identiteta predstavlja trauma. Ona u njemu predstavlja neriješeno pitanje. U većini bosanskohercegovačkog društva javlja se traumatizacija koja proizvodi raskid u identitetu. Na taj način identitet postaje izložen opasnosti razbijanja što je posljedica ranjavanja i ozljeđivanja. „Traumatski udar obuhvata više ili manje cjelinu politike, ekonomije i kulture koja ljudima daje osjećanje upravljanja, veze i značenja. Sam udarac žrtve uvijek doživljava kao neočekivan i neshvatljiv. Ona je prema njemu nemoćna. On uključuje mentalno nasilje i ranjavanje, osjećanje bespomoćnosti i prestravljenosti. Nemogućnost uzvraćanja proizvodi trajno osjećanje poniženosti. Time se razbijaju prilagođenosti i priviknutosti na tokove života. Brojni oblici povjerenja i dobre volje prema drugim u takvim okolnostima pokazuju se kao naivnost i groteskna nespornost da se suprotstavi moćnoj i nezaustavljivoj provali zla i nasilja. Trauma razara artikuliranost pojedinačnog i skupog jastva; ono gubi osjećanje smisla i sigurnosti svijeta, te pozitivnih vrijednosti usvojenog poretka. Time bivaju dovedene u pitanje i usvojene vrijednosti vjere, kao i sadržaji identiteta koji su oprečni njima" (Mahmutćehajić, R.2002:125-126).

Trauma se odnosi na prošlost i budućnost, ne uključujući naravnost identiteta te njegovo smanjenje naraštaja kao i čuvanje sjećanja na prošlost. Prisutnost prihvatanja dvije priče na temu traume i identiteta rezultira različitim strujanjima, odnosno stajalištima. Prva priča spominje položaj žrtve i stradalih, kao i nemoć te sažaljenje i moralnu odgovornost drugih. Iz

navedenog proističe neslaganje i prezir kao i netolerancija prema preživjelim svjedocima stradanja te njihovo odbijanje kao važan faktor dijela zajednice. Kod druge priče imamo isticanje junaštva i odbrane.

U bosanskohercegovačkim okolnostima bitan faktor rascjepkanosti političkih identiteta na jednoj strani predstavlja herojstvo i junaštvo dok na drugoj dolazi do poricanja i prikrivanja događanja. Prikrivanje uzajamnih identiteta i traume ne doprinosi harmoniziranju društva. Iz tog razloga je bosanskohercegovačkim ljudima potrebna pomoć i razumijevanje.

Međutim, to ne uslovljava oslobađanje odgovornosti intelektualne zajednice ove zemlje. Unutargrupno ograničavanje individualnih prava i sloboda istovremeno je praćeno stalnim kreiranjem međugrupnih sukoba i netrepeljivosti koji zajedničku državu održavaju u stanju permanentnog poluraspada, a postojeće etnoelite učvršćuju na pozicijama moći.

Apsolutizacija razlika je preduslov za konstitucionalizaciju kolektivnih prava koja etnoelite opskrbljuje apsolutnom moći i nije ograničena pravom kako to implicira princip vladavine prava, a koju opravdavaju svakodnevnim propovijedanjem ideologije patriotizma, nacionalnog identiteta i prirodne pripadnosti kolektivu, čiji opstanak permanentno ugrožava etnički drugi, razumljiva je silina kojom će nastojati ne samo obespraviti, nego dovesti i u pitanje ljudskost onih koji se opiru takvom prirodnom pripadništvu i/ili onima koji su u sebi spojili dvije kulture, poput djece iz mješovitih brakova" (Kymlicka, 2003:60).

Česti su susreti savremenih društava sa zahtjevima od strane manjinskih grupa koje žele da ostvare svoje identitete i uvažavanje njihovih kulturnih razlika. Kulturna raznolikost proizlazi iz sjedinjavanja prethodno samoupravnih kultura u neku široku državu. Te kulture koje nazivamo nacionalne manjine pretežno se žele održati kao zasebna društva uz većinske kulture, te na taj način zahtijevaju posebne oblike autonomije ili samouprave kako bi osigurali sebi opstanak za budućnost.

Kada neka porodica ili pojedinac promijeni mjesto stanovanja, dolaskom u novu sredinu nastoji se prilagoditi. U većini slučajeva takvi pojedinci se sklapaju u etničke skupine te na taj način žele integrirati kao već postojeći članovi te zajednice. Iako često nastoje steći veće priznanje, ne žele se odvojiti i postati samoupravna nacija. Konceptija liberalnih manjinskih prava ističe da se nacionalna pripadnost definira na osnovu kulturne zajednice a ne na osnovu porijekla. Nacionalno opredjeljenje bi trebalo da bude otvoreno svakome, bez obzira na rasnu pripadnost ili ko ima želju da nauči historijat i jezik društva kao i učestvovati u njihovim političkim i društvenim institucijama.

RELIGIJA, MULTIKULTURALNOST I RELIGIJSKI NACIONALIZAM

U religiji se racionalnim korištenjem slobodnog postupanja može živjeti u zajednici s drugima, samo ako se pridržava svih pravila koji postoje u religijskim učenjima. To je vrlo jednostavno učiniti ako se iz takvog ponašanja uzima samo dobro, a odbaci loše. Kako je čovjek društveno biće, te stupa u kontakt s

drugim osobama, on dolazi do mnogih promišljanja prilikom donošenja određenih odluka, na taj način je poželjno postupiti tolerantno, strpljivo koliko je moguće, zbog ishoda koji slijede. „Funkcija pounutrene kontrole odnosi se na kontrolu koju društvo ili zajednica nameću svojim članovima, a reflektira se na više načina. Društvene norme o kojima govorimo u ovom radu vrlo su moćno sredstvo kontrole, bilo da su u obliku zakona (pravne norme), običajnih normi (nadindividualnih obrasci), ili u obliku ideoloških normi (stranački programi), ili u obliku moralnih normi (kategorički imperativ), ili u obliku vjerskih normi" (Šiljak-Spahić, Z. 2007: 13).

Zajednica je zadovoljna ako ima mali utjecaj jer se tako održava mir prije svega, a zatim solidarnost i poštovanje svih društvenih grupa pa se sasvim jasno može potvrditi da religija ima pozitivan utjecaj na zajednicu koja svojim različitostima ne odolijeva vremenu.

„Bog objave i u judaizmu, i hršćanstvu i islamu je Bog koji traži da se svjedoči ljubav, milosrđe i praštanje. Međutim, ljudska konstrukcija Boga je te poruke vrlo često obezvrjeđivala i potiskivala nagonom za moći, osvajanjem i slavom" (Katalinski, Kalauzović, 2009: 127).

U religiji se jasno može shvatiti svrha religijskih načela i pravila, ali ih pojedinac želi okrenuti prema svojim željama, na taj način on iskazuje sumnju u religijsko odnosno nadnaravno. To je pravi odgovor na rješenje pozitivnog multikulturalizma, odnosno da društvo počne graditi iznova odnos prema drugima. A prije svega, da počne u praksi primjenjivati ono što mu se u religiji predstavlja kao način na koji će živjeti. „Pristaše raznolikosti ili tolerancije imaju potpuno pravo kad insistiraju na važnosti slobode udruživanja. No griješe kad kažu da su liberali zbog svojih načina nekako inhibirani priznati vrijednost udruživanja. Točno je kako je impilkacija liberalnog individualizma da grupa nema vrijednost koja je veća od vrijednosti za njezine članove (i za druge ljude izvan nje), no to je prilično spojivo sa potpunim priznavanjem uloge koju za našu dobrobit igraju zajednice i udruženja kojima pripadamo" (Barry, 2006:146).

Udruživanje u zajednicu je sasvim prirodan proces i samim tim dobivamo multikulturalizam, što ustvari čini zajednicu prihvatljivom, ili neprihvatljivom za one koji nemaju koristi i nemaju empatije za druge. Život u multikulturalnoj sredini ima trajne posljedice na religijsko-kulturne grupe i tradiciju. Religija se prvenstveno tretira kao privatna stvar a ne kao pokretačka snaga cijelih grupa. Pored nacionalne identifikacije, religija se pokazala jednim od zadnjih utočišta kulturnih osobina kada su u pitanju migranti koji se suočavaju sa socijalnom diskriminacijom i rasizmom. Migranti koji odlaze u zemlje nevjernika jačaju njihovu privrženost. Religija jača povezanost grupa iznutra i odvajanje prema van. Period koji se veže za porast kulturnih i vjerskih zajednica su osamdesete i devedesete godine prošlog stoljeća, kada dolazi do formiranja mnogih društvenih organizacija koje su organizovale savjete za vjeru, što za sobom povlači probleme i nesuglasice vezane za vodstvo tih organizacija. „Pitanje vodstva i predstavnštva ne tiče se samo institucionalne i personalne razine, nego se proteže na problem tumačenja neke religije i posljedica

na svakodnevni život vjernika. Međuvjerski susreti, naime, često uključuju nadreligijsku usporedbu specifičnih doktrinarnih koncepcija i normi. Pri tome kršćanski partneri, koji su najčešće i inicijatori takvih susreta, implicitno podrazumijevaju stanoviti stepen racionalizacije i konceptualizacije doktrinarnih sadržaja, kako bi bili usporedivi s katoličkom ili protestantskom teologijom, zanemarujući simboličke ekspresivne vjerske izraze. Naprosto se podrazumijeva da svaka religija mora imati središnje vjerovanje i autoritativne tekstove. Na taj su način međuvjerske aktivnosti, između ostalog, pridonijele rekonceptualizaciji religijske samoprezentacije" (Mesić, 2006:334).

Religijski nacionalizam

Bosna i Hercegovina je multietnička, multireligijska i multikulturalna država. U njoj su postojale, ali i dalje postoje mnogobrojne religije kao što su islam, pravoslavlje i katolicizam. U modernim evropskim državama poznato je da je religija privatna stvar svakog pojedinca, no ovdje se radi o tome da se religija svakodnevno prezentuje na jedan etničko-politički način. "Religija u Jugoistočnoj Evropi je konstitutivni element nacije i nacionalne države u mnogo jačoj mjeri nego u Zapadnoj Evropi. Zemlje jugoistoka Evrope po pravilu sebe shvataju kao kulturalne nacije, u kojima religiozni faktor kao element kohezije igra centralnu ulogu" (Altermatt,1995:82).

No, o čemu je zapravo riječ? Riječ je o pogrešnoj primjeni religije u realnom životu. Tako i Bryan Barry (2006) ističe primjer hinduizma u Indiji, i kaže da je "sadašnji oblik hinduističkog nacionalizma...iskrivljenje i izopačenje hinduizma jer je politizirao religiju, mobilizirajući i iskorištavajući religiju u političke svrhe" (Barry, 2006:31).

U Sjevernoj Irskoj se religija također politizira i nacionalizira te se koristi u rušilačke svrhe. Tu svakodnevno dolazi do konflikata između katolika i protestanata. "Ono što se zaista dogodilo jeste da su se i kršćanski identitet, i irski identitet, spojili na matrici religijskog nacionalizma u jedan supra-identitet koji je oba učinio mnogo jačim nego što bi bili neovisno jedan od drugog" (Abazović, 2006:35).

Slično je i u Bosni i Hercegovini. U mnogim primjerima religijskih pisanih autoriteta (Kur'an, Biblija) je vidljivo i kristalno jasno da nijedna religija ne propovijeda mržnju, osvetu, ubijanje i sve ono što je zabranjeno kako se nalaže. U Kur'anu piše: „Pravo mjerite na litru i ne zakidajte a na kantar ispravnom mjerom mjerite, i ljudima prava njihova ne umanjujte i zlo po Zemlji, nered praveći, ne činite" (Aš-Šu-ra,374). U Bibliji piše: "Ne smiješ zlostavljati stranca. Znete kako je strancu pri srcu, jer ste sami bili stranci u Egipatskoj zemlji" (Knjiga izlaska, 22,24-23,22).

Religija igra ulogu neke vrste nacionalne ideologije. Vrši se sakralizacija nacionalnog. Ako se kliče "Bog i Hrvati" ili "Bog čuva Srbiju" time se Bog "prisvaja", "nacionalizira". U tom smislu "javlja se kroatizirani rimokatolicizam, srpsko pravoslavlje itd" (Cvitković, 2005:305). Ono što je novo jeste da je krajem 20. stoljeća došlo i do "reislamizacije" nacionalnog identiteta muslimanske populacije, osobito u Bosni i Hercegovini. Mogli bismo reći da je taj proces bio snažniji nego "nacionalizacija" islama.

Pitanje koje se postavlja ovdje je: Šta je to religijska mržnja i nacionalistička retorika? Do čega je dovela iskrivljenost religija? Odgovor je: krvavi i brutalan rat u kojem je 200 000 ljudi stradalo, a 1,500,000 ih je prognano i raseljeno širom svijeta. Ovdje bi još trebalo navesti historijski period kada je Bosna i Hercegovina bila pod vlašću Osmanskog carstva. Tu su postojali tzv. mileti ili samoupravne zajednice. "Miletski je sistem bio u stvari federacija teokracija. Bilo je to duboko konzervativno i patrijarhalno društvo, suprotstavljeno idealima osobne slobode koje su podržavali liberali od Lockea do Kanta i Milla" (Kymlicka, 2003:227).

U čemu je suština? Suština je u tome da su pred kraj osmanske vladavine počela da se legaliziraju nacionalna imena koja su podržana od strane fratara i popova iz Hrvatske i Srbije, što će kasnije dovesti do stapanja etničkog i religijskog u nacionalno. "Ono što se spominje kao opće mjesto u historiji Bosne i Hercegovine jeste uloga religija u procesu primarnog (samo)određenja njenih etniciteta" (Abazović, 2006:93). Riječ je o pojavi i razvoju onoga što se definiše kao religijski nacionalizam. Religijski nacionalizam je "oblik modernističke paradigme i nastaje najčešće kao substitut (post) civilnog ili (post) etničkog nacionalizma. Njime se pretendira zauzeti mjesto i uloga bilo kojeg svjetovnog nacionalizma, jer su očaj i razočarenje izazvani takvim nacionalizmom (svjetovnim/sekularnim) preveliki i neizdrživi za nosioce i pristalice religijskog nacionalizma" (Abazović, 2006:17).

„U Bosni i Hercegovini su potkraj 19.stoljeća. djelovala pravoslavna i katolička društva koja su imala za cilj "prevođenje" pravoslavnog dijela ovdašnjeg stanovništva u srpsku, odnosno katoličkog u hrvatsku naciju, te u nacionalnom smislu prihvatanja imena Srbin i Hrvat" (Žiga, Đozić, 2007:193).

Svakako je u ovom historijskom presjeku bitno navesti i pokret za autonomiju Bosne koji se odvijao 1831. godine pod komandom Husein-kapetana Gradaševića. Taj pokret je imao težnju da stvori samostalnu, suverenu i nezavisnu državu Bosnu i Hercegovinu. Da osmanska vlast nije ugušila pokret za autonomiju Bosne, bosanska povijest bi išla drugačijim tokom, a država Bosna i Hercegovina bi se konstituirala kao nacionalna država bosanske nacije" (Zgodić, E.2008:288). Kada se govori o religijskim zajednicama, onda treba istaknuti da su to institucije koje se "kriju" iza politike i političkih stranaka. Čak se religija toliko veže za politiku i etnos da nema svojih granica. "Revnostan musliman jeste uzorni i podoban Bošnjak, revnostan katolik jeste pravi Hrvat, a revnostan pravoslavac jeste pravi Srbin" (Duraković,1999:49).

„Zakonom je zabranjena javna upotreba vjerskih službenih simbola, znamenja i atributa bez saglasnosti nadležne crkve ili vjerske zajednice. Teško je ne upitati se da li, primjera radi, onda većina političkih partija u BiH koje imaju nacionalni predznak, ili su etnički orijentirane, krše zakon kada na predizbornim skupovima koriste vjersku ikonografiju, ili se radi o tome da imaju saglasnost vjerskih zajednica za takvu praksu" (Abazović, 2006:102). Kako god, čini se da procesi "ekleizacija nacija" još uvijek priče principijelnu javnu raspravu, sa širokim učešćem svih zainteresiranih u ovoj zemlji, o ulozi i mjestu religije i

religijskih zajednica u bosanskohercegovačkom društvu.

Koliko su religijske zajednice bile prisutne u razdoblju od 1992. godine do 1995. godine može se vidjeti (npr. uloga patrijarha Pavla koji posvećuje zločince i reisa Cerića, odnosno kardinala Puljića koji staju u odbranu naroda i ljudskog dostojanstva).⁴ Kako se religijske zajednice "povezuju" s politikom, tako i politika nema svojih "ograničenja" pa se i ona stavlja u službu i na raspolaganje religijskim zajednicama. Koliko god se pokušava stvoriti i nametnuti slika da su religijske odnosno vjerske institucije demokratske i oslobođene utjecaja politike i političkih stranaka, to nije tačno. Zašto to nije tačno? Zato što se ne ispunjava princip sekularizacije. Tu su potrebna tri uvjeta. "U modernim društvima svjetovna područja oslobađaju se kontrole religioznih normi i institucija zbog čega više ne može biti nikakvih državnih crkava.

U toku industrijske revolucije dolazi do nestajanja religiozne prakse u širokim krugovima stanovništva. Religija je privatna stvar pojedinačnog čovjeka" (Altermatt, U.1995:74). U Bosni i Hercegovini nisu uopšte primijenjena ova tri principa, a posebno treći. Primjeri su politički/opći izbori iz 2014. godine gdje su se u bogomoljama (džamije, crkve) propovijedale teze tipa "izađite na izbore i obavite svoju dužnost", što se ponavljalo nekoliko puta prije i čak poslije izbora. To bez sumnje iza sebe krije određene propagande i agitacije. A šta su propagande i agitacije nego stranačke djelatnosti. Ako se stanje u 2014. godini komparira sa stanjem iz 1991. godine kada su i bili prvi demokratski izbori, tu su bez sumnje propagande i agitacije dobro i uvjerljivo izvršile svoje "utjecajne" i "savjetodavne" priče.

„Protivno izbornom zakonu, u izbore se aktivno uključuju crkva i njene institucije, a veliki broj sveštenika sve tri konfesije se aktivno uključuju u izbore i postaju neposredni partijski agitator. Mnoge mise i džume (molitve petkom) postaju prave stranačke tribune, izborne liste sa unaprijed zaokruženim imenima za koje treba glasati, se mnogo prije izbora dijele po kućama, tako da je mnogo štošta sve unaprijed bilo izrežirano. Zelena zastava i polumjesec kod SDA, ocili sa četiri C i srpska zastava kod SDS, te šahovnica kod HDZ postaju glavna stranačka znamenja" (Filipović, Duraković, 2002:216). Takve stranke po svom uređenju, idejama i programima nisu samo nacionalne ili nacionalističke. Naprotiv, to su fašističke stranke. „Propaganda i agitacija imaju većeg uspjeha ako ne djeluju samo na razum nego i na osjećanja masa i snaga iracionalne, mistične i mistifikatorske, fašističke ideologije, paradoksalno ležala je baš u tome što je bila povoljan osnov za propagandu koja djeluje, na osjećanja i podsvjesne nagone čovjeka određenih društvenih sredina, a prije svega malograđane i lumpenproletarijat." (Lukić,1981:216).

ZAKLJUČAK

Historija svijeta jeste historija politike, tj. političkih procesa koji u većini slučajeva nisu bili neopterećeni religijskim utjecajima i obratno. Uloga religije danas jeste politička, iako religijska vjerovanja spadaju u intimni narativ postojanja čovjeka, ipak se u svrhe politike/a taj narativ (zlo)upotrebljava i to u velikim razmjerama. Dovoljno je vidjeti da je naprimjer čitava američka kultura u sprezi s neoliberalnim tržištem koji različite etničke skupine domicilnog i migrantskog stanovništva fokusira u jedan narativ, a on se ogleda kroz novčanicu od jednog dolara i rečenicu satkanu ututar njega „In God we trust“/„U Boga vjerujemo.“

Također, u prehistorijskim okvirima dokaz da je odnos politike i religije (i obratno) primordijalni odnos imamo u (primjeru ogleda iz psihoanalize Sigmunda Frojda): činjenju ubistva oca kao fakta esencije čovječanstva, Ničeovim terminom „VOLJE ZA MOĆT“ gdje se putem nasilja istodobno dovodi do kraja i do početka: kraja divljaštva i rađanja civilizacije (u prevodu kraja suglasja čovjeka s prirodom i rađanja vlasti)⁵. Tada počinje ezoterijski dodušer čin, čin stvaranja i vjere i politike. U jednom segmentu političko nastaje kao domen društvene djelatnosti u cilju jačanja individualnog položaja u ime kolektiviteta, dok religijsko kao ektatični čin „čišćenja od“ nasilja u društvenom/političkom. Taj odnos traje i do danas.

Iako 19. stoljeće predstavlja civilizacijski rez društva: rez politike od religije i znatni rast i utjecaj znanosti barem u Evropi, danas takav diskurs vidimo da i nema smisla. Tzv. *politicizacija religije* i/ili *vulgarizacija* iste i u formi *religijskog nacionalizma* (posebno u bosanskohercegovačkom diskursu) otvara ona pitanja koja su prije samo 60 godina bila zatvorena a glase: „da li je fažizam pobijeden?“ i „imamo li pravo na pravo slobode i jednakosti?“ Odgovor na ta pitanja daju ekstremno jačanje desno orijentiranih stranaka u Evropi (i svijetu) i generalno stanje manjina diljem svijeta kao i nedavno aktuelna migrantska kriza.

Osim što se u savremenosti jasno nalaže da je multikulturalizam kao praksa u političkom smislu nemoguć, tako s druge strane svakidašnjica biva satkana od formi nasilja i ekstremno alarmantnih mehanizama politike uz ruku pod ruku pojedinih religijskih skupina koje u ime Boga vrše konačnu selekciju stanovništva.

Iako sociolozi smatraju da se religija i politika moraju odvojiti, veoma je teško pričati o separaciji koliko god religijske i političke zajednice bile autonomne i nezavisne.

LITERATURA

- Abazović, D. (2006): ZA NACIJU I BOGA: SOIOLOŠKO ODREĐENJE RELIGIJSKOG NACIONALIZMA, Sarajevo, Magistrat: centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta
- Altermatt, U. (1998): ETNONACIONALIZAM U EVROPI. Sarajevo, Svjetionik

⁴ Kao što se moglo postaviti pitanje uloge Crkve u II svjetskom ratu; bi li bilo onoliko ubijenih da su sveštenici u svojim propovijedima forsirali ideju spasenja kao krucijalnu moralnu bit religije?

⁵ Herbert Spenser također kao jedan od začetnika sociologije tačnije biologističkog smjera u sociologiji, u nastanku vlasti opisuje „smrt poglavice“ kao početka rađanja vlasti. Više pogledati u Supek, 1987.

- Bary, B. (2006): KULTURA I JEDNAKOST. EGALITARNA KRITIKA MULTIKULTURALIZMA, Zagreb, Jesenski i Turk
- Cvitković, I. (2001): RELIGIJE SUVREMENOG SVIJETA, Sarajevo, DES
- Cvitković, I. (2001): SOCIOLOGIJA SPOZNAJE, Sarajevo, DES
- Cvitković, I. (2007): SOCIOLOGIJA RELIGIJE, Sarajevo, DES
- Cvitković, I. (2009): RJEČNIK RELIGIJSKIH POJMOVA, Sarajevo, DES
- Duraković, N. (1999): BOSANSKI IZAZOVI, Sarajevo, DES
- Duraković, N., Filipović, M. (2002): TRAGEDIJA BOSNE, Sarajevo, Valter
- Đozić, A., Žiga, J. (2007): SOCIOLOGIJA, Tuzla, OFF-SET
- Fočo, S. (2000): SOCIOLOGIJA, Zenica, Dom Štampe
- Freud, S. (2000): TOTEM I TABU: NEKE PODUDARNOSTI U ŽIVOTU DIVLJAKA I NEUROTICARA, Zagreb, Stari grad
- Gidens, E. (1996): DIRKEM, Beograd, Čigoja štampa
- Karlsson, Ingmar (2005): VJERA, TEROR I TOLERANCIJA: ESEJI O RELIGIJI I POLITICI, Tuzla, PrintCom
- Katalinski, R., Kalauzović, Z. (2011.): KULTURA RELIGIJA. PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE/CE PREDMETA KULTURA RELIGIJA I DRUGE INTERRELIGIJSKE PREDMETE U SREDNjim ŠKOLAMA, Sarajevo, Sarajevo Publishing
- Kymlicka, W. (2003): MULTIKULTURALNO GRAĐANSTVO, Zagreb, Jesenski i Turk
- Latić, Dž. (1999): Svjetske religije: PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE I UČENIKE 1. RAZREDA SREDNJIH ŠKOLA, Sarajevo, Bosanski kulturni centar
- Lukić, R. (1981): POLITIČKE STRANKE, Beograd, naučna knjiga
- Mahmutćehajić, R. (2002): SUBOTNJI ZAPISI: S POLITIČKIH RAZMEĐA, Sarajevo, Kaligraf
- Mesić, M. (2006): MULTIKULTURALIZAM, Zagreb, Školska knjiga
- Supek, R. (1987): HERBERT SPENSER I BIOLOGIJAM U SOCIOLOGIJI, zagreb, Naprijed
- Šiljak-Spahić, Z. (2007): ŽENE, RELIGIJA I POLITIKA, Sarajevo, IMIC Zajedno, CIPS Univerziteta u Sarajevu

INFORMACIJE O AUTORIMA

Amra Aucar Bilajac

Edukacijski centar Nahla Tuzla,
Mitra Trifunovića Uče, Tuzla
e-mail: amra.aucarb@tuzla.nahla.ba

Merima Jašarević

Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
Nastavnički fakultet
Univerzitetski kampus 104, Mostar
e-mail: merima.jasarevic@unmo.ba

Jasmin Peco

Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
Nastavnički fakultet
Univerzitetski kampus 104, Mostar
e-mail: jasmin.peco@unmo.ba